

KS. STANISŁAW ŁACH

CZY KPŁ 17—26 JEST CZĘŚCIĄ KODEKSU KAPŁAŃSKIEGO,
CZY TEŻ ODDZIELNYM KODEKSEM?

Według J. Wellhausena¹ w prawodawstwie izraelskim należy wyróżnić trzy główne okresy: okres pierwszy, rzekomo religijnej swobody w kulcie i postępowaniu, czego wyrazem mają być najstarsze części Pięcioksięgu J., a poniekąd z pewnymi odchyleniami i E; okres drugi, to czasy ogłoszenia, za panowania króla Jozjasza, Księgi Powtórzonego Prawa, kiedy to po raz pierwszy w Izraelu miało nastąpić prawne określenie życia religijnego; trzeci w końcu okres prawa w Izraelu miał się rozpocząć w chwili uprowadzenia Izraelitów do niewoli babilońskiej, kiedy to po zburzeniu świątyni jerozolimskiej było rzeczą konieczną spisać przechowywane dotąd ustnie różne zwyczaje, aby je zachować od zapomnienia. Wówczas to miał powstać prawny dokument, stanowiący najmłodszą część Pięcioksięgu tj. P[riestercodex], obejmujący oprócz krótkiej historii zbawienia również prawa mieszczące się w aktualnym Pięcioksięgu, zaczawszy od Księgi Wyjścia aż do Księgi Liczb włącznie.

Takiemu schematowi praw w Pięcioksięgu sprzeciwia się w szczególniejszy sposób zbiór przepisów zawarty w Kpł 17—26, który od czasów A. Klostermanna² nosi nazwę, ze względu na swą treść, Prawa świętości, tj. H[eiligkeitsgesetz]. Ma ono wiele podobieństw z P, zwłaszcza w słownictwie. Dość by tu wskazać ważniejsze, bardziej charakterystyczne dla P terminy, które występują i w H: 'iššeh Jahwe, tj. ofiara spalona przez ogień dla Jahwe w 21, 6, 21; 22, 22, por. 2, 3, 10 itd.; qorbān, tj. dar w 22, 18. 27, por 1, 2 nn.; hiqrīb złożył w ofierze w 21, 6, 8. 17. 22; 22, 18. 22 nn.; w'nikr'tāh hannefeš hāhī', tj. będzie wykluczony taki człowiek w 22, 3, a 7, 20; šikbat zera', tj. mający wyciek nasienia w 22, 4, a 15, 16; w'tam'ah 'ad hā'āreb, tj. będzie nieczysty aż do wieczora 15, 5; w 22,

¹ J. Wellhausen, *Die Komposition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments*, Berlin 1899, s. 151 n.

² A. Klostermann, *Ezechiel und das Heiligkeitsgesetz. Beiträge zur Entstehungsgeschichte des Pentateuchs. Beiträge zu seinem Verständnis und seiner Entstehungsgeschichte*, Leipzig 1893, s. 368.

6a, a Wj 29, 33; zār obcokrajowiec 22, 10, a Wj 29, 33, jiqneh nabył w 22, 1, a Rdz 31, 18; wilid bêtô, tj. urodzony w domu w 22, 11, a Rdz 17, 12; t^rrûmâh, tj. ruch ofiarny z dołu do góry, podniesienie, ofiara w 22, 12, a Wj 25, 11 lehem'elohîm, tj. pożywienie Boga w 21, 6. 17. 20; 22, 23. 25. 27, a 1, 4 itd.; bišgāgāh nieświadomie w 22, 4, a 4, 2; 'ašmāh, tj. wina, odpowiedzialność w 22, 16, a 4, 3; liršon^ckem, tj. dla zyskania sobie upodobania w 22, 19, a 1, 3 itp.; zākār płci męskiej, samiec w 22, 19, a 1, 3. 10 itd.

Mimo tego pokrewieństwa H z P nie brak też istotnych różnic. W pe-rykopie o ofiarach w Kpł 22, 18 nn. brak wzmianki o ofiarach przebłagania zarówno z haṭṭā't, jak i 'āšām, o których jest mowa w Kpł 4-5 oraz 6—7³. Brak jest w Kpł 22, 3 nn. rozróżnienia między ofiarą świętą (hebr. qodeš) a ofiarą najświętszą (hebr. qodeš qodāšîm), jakie jest w P (Wj 29, 33; Kpł 6, 10). Nie ma w H wzmianki o nakazie wynagrodzenia kapłana i dodania im piątej części za spożycie przez świeckiego człowieka ofiary świętej (22, 14). Święta w H (Kpł 23) są bardziej podobne do świąt w Pwt niż do świąt w P. Arcykapłan w H nie ma jeszcze takiego stanowiska hierarchicznego, jakie ma w P, gdyż w Kpł 21, 10 jest nazwany jedynie pierwszym wśród braci. Ofiary biesiadne w H dzielą się na dwa (22, 21), a w P na trzy rodzaje (7, 12 n.). Te i tym podobne elementy każą według B. Baentscha³ uważać H za prawo starsze od P. Zresztą i sam J. Wellhausen⁴, aczkolwiek zaliczył H do P, to jednak widział w H różne specyficzne cechy, które go od P. wyróżniały i upodobniały raczej do Pwt i do Ezechiela. Do takich cech H zaliczył ów uczony szczególnie paranezy, których brak w P. Tej odrębności H od P ma zdaniem C. Steuernagela⁵ dowodzić i to, że prawa w H nie odnoszą się do czasów Mojżesza, ale do

³ B. B a e n t s c h, *Das Heiligkeitsgesetz Lev. XVII—XXVI. Eine historisch-kritische Untersuchung*, Erfurt 1893, s. 75 n.; t e n z e, *Exodus-Leviticus-Numeri*, Tübingen 1903, s. 404.

⁴ Wellhausen (dz. cyt., s. 152) tak pisze: „Die Kapitel Lev. 17—26 gehören sicher nicht zu dem jehovistischen Geschichtsbuche, sondern ihrer vorregenden Art nach zum Priesterkodex. Aber im Vergleich zu Q=P und den darauf fussenden Novellen haben sie doch hier stärker, dort schwächer hervortretende Eigenheiten, wodurch sie sich dem Deuteronomium und Ezechiel nähern. Es scheint hier in der Tat eine ältere selbständige Gesetzessammlung in den Priesterkodex aufgenommen zu sein, welche dabei aber an manchen Stellen stark überarbeitet und zwar zumeist materiell ergänzt wurde. Eine Sammlung, nicht einzelne Stücke. Denn ein ziemlich manierierter paränetischer Ton, der gar nicht mit Q stimmt, durchzieht des Ganze und kommt in der Schlussrede Kap. 26 zum Ausdruck”.

⁵ C. S t e u e r n a g e l, *Lehrbuch der Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen 1912, s. 64, tak konkluduje: „Die relative Selbstständigkeit dieser Gesetzgruppe gegenüber Pg ergibt sich aus ihrem besonderen Abschluss durch eine paranätische Rede und Unterschrift, ferner aus zahlreich sachlichen und formellen Eigentümlichkeiten, und endlich daraus, dass vielfach auf die von Pg geschichtliche Situation kein Bezug genommen wird”.

życia osiadłego w Kanaanie. Są wśród nich liczne przepisy, które dotyczą uprawy roli, wina i owoców, sprzedaży gruntów, domów, czyli tego wszystkiego, co stanowi przedmiot prawodawstwa Kodeksu Przymierza czy Kodeksu deuteronomicznego, które też zajmują się nie tylko kultem, ale i tym, co dotyczy Boga, innych ludzi oraz przepisami regulującymi wspólne życie, czyli prawem cywilno-karnym.

Toteż wśród uczonych zajmujących się studium nad H panuje niemal powszechne przekonanie, że należy w jego aktualnej formie przyjąć oddzielny kodeks prawny. Analogicznie bowiem do obu innych kodeksów i kodeks w Kpł 10-26 zaczyna się od określenia miejsca kultu, a kończy się, jak i one obietnicą szczęścia w wypadku zachowania prawa (26, 3-13), a groźbą kar w wypadku nieposłuszeństwa (26, 14-39) i wezwaniem do pokuty (26, 40-45). Po tym zaś wezwaniu w w. 46 jest taka konkluzja: „To są rozporządzenia i prawa, jakie Jahwe dał Izraelitom na górze Synaj przez Mojżesza”.

Za odrębnością tego zbioru przemawia idea świętości — pojętej szeroko moralnie i rytualnie — jaka przenika cały zbiór i od której nosi ów zbiór nazwę. Ponadto o odrębności Kpł 17-26 świadczy jasny podział i świadomy celu układ praw. Toteż wydaje się niesłuszna opinia B. Eerdmansa⁶, który przeczy istnieniu w Kpł 17-26 osobnego kodeksu. Nie ma bowiem, zdaniem tego uczonego, w Kpł 17, 1 wprowadzenia do samodzielnego kodeksu. Ponadto nie ma w takich rozdziałach, jak 17, 18, 23-26, formalnego wezwania do świętości, dlatego wątpliwe jest przyjmowanie jakiegoś kodeksu świętości.

W ostatnim czasie L. Küchler⁷ wypowiedział się za opinią Eerdmansa, powtarzając jego zarzuty i utrzymując, że się powinno przestać mówić o tzw. Kodeksie świętości. Przeciw opinii obu tych uczonych wypowiedział się zdecydowanie L. E. Elliot-Binns⁸. Ponieważ kwestia istnienia osobnego kodeksu w Kpł 17-26 jest otwarta, dlatego należy zastanowić się, czy w takiej sytuacji można mówić o osobnym kodeksie. W tym celu należy najpierw poddać analizie główne dowody przeciwników istnienia oddzielnego Prawa świętości. Przeciwnicy istnienia osobnego kodeksu w Kpł 17-26 wysuwają na to trzy dowody:

1. początek i zakończenie zbioru; 2. formalna odrębność; 3. rzeczowa właściwość.

⁶ B. E e r d m a n s, *Alttestamentliche Studien. IV. Das Buch Leviticus*, Giessen 1912.

⁷ J. K ü c h l e r, *Das Heiligkeitsgesetz. Lev. 17—26*, Rom 1949.

⁸ L. E. E l l i o t - B i n n s, *Some Problems of the Holiness Code*, ZAW NF, 26 (1959) 26—40.

1. POCZĄTEK I KONIEC ZBIORU

Faktycznie nie ma w Kpł 17, 1 n. takiego wyraźnego wprowadzenia do nowego zbioru, jaki mamy w Pwt 12, 1 n. W pierwszym miejscu czytamy: „I powiedział Jahwe tak do Mojżesza: Powiedz Aaronowi i synom jego i wszystkim synom Izraela i mów do nich”, a w drugim: „Strzeżcie praw i rozporządzeń i wykonujcie je w kraju, jaki Jahwe, Bóg twych ojców da tobie w posiadanie na wszystkie dni życia waszego”. Wprowadzenie w Kpł 17, 1 n. jest niemal takie samo, jakie się powtarza wiele razy w Kpł 1—16, jak i w Kpł 18—25. Ale trzeba powiedzieć, że wprowadzenie nie należy do istotnych cech starożytnego kodeksu, gdyż nie posiadają go i starożytne kodeksy, nie wyłączając kodeksu Hammurabi. W Kpł 26 mieści się zakończenie analogiczne do Księgi Przymierza (Wj 23, 20 nn.) i do Kodeksu deuteronomicznego (Pwt 28). Tu bowiem i tam mieszczą się sankcje nagrody albo kary za zachowanie lub zaniechanie przepisów prawnych. Gdy jednak Wellhausen⁹, Dillmann¹⁰, Baentsch¹¹, Bertholet¹², Kilian¹³, Reventlow¹⁴ sądzą, że sankcje te odnoszą się do wszystkich przepisów zawartych w Kpł 17—25, to Eerdmans¹⁵ przypuszcza, że odnoszą się jedynie do Kpł 25, a Küchler¹⁶ — do całej Księgi Kpł 1—25. Eerdmans może powołać się na to, że jedyne prawo, jakie poprzedza sankcje zawarte w Kpł 26 mieści się w Kpł 25, a dotyczy roku szabatowego i jubileuszowego. Zaś Wellhausen i jego zwolennicy powołują się na szereg formalnych związków, jakie łączą rozdziały 17—25 z 26 rozdziałem Księgi Kapłańskiej.

Najpierw rozdział 26, 3 zaczyna się tak: „[...] jeśli będziecie postępować według moich praw [hebr. b^cħuqqōtā^jw] i będziecie strzec i wykonywać moje przykazania [hebr. mišwōtāj]”. W w. 14—19 tegoż rozdziału w odwróconej formie idą te dwa określenia przepisów. W w. 43 na miejsce mišwōtāj wstępuje mišpātāj. Zaś w w. 46 z tōrōt łączą się wyrażenia huqqîm¹⁷ i mišpātîm. To częste połączenie w Kpł 10, 26 huqqōtāj i mi-

⁹ Dz. cyt., s. 85.

¹⁰ A. Dillmann, *Die Bücher Exodus und Leviticus (KH)*, Leipzig 1897³, s. 583.

¹¹ B. Baentsch, *Das Heiligkeitsgesetz 17—26*, Erfurt 1893, s. 62.

¹² A. Bertholet, *Leviticus (KHC)*, Tübingen, Leipzig 1901, s. 90.

¹³ R. Kilian, *Literarkritische und formgeschichtliche Untersuchung des Heiligkeitsgesetzes*, „Bonner Biblische Beiträge”, 19 (1963) 148 n.

¹⁴ H. Reventlow, *Das Heiligkeitsgesetz formgeschichtlich untersucht. Wissenschaftliche zum Alten und Neuen Testament 6*, Neukirchen 1961.

¹⁵ Dz. cyt., s. 61.

¹⁶ Dz. cyt., s. 27.

¹⁷ Forma huqqîm jest obca H. Zachodzi możliwość, że w. 46 jest pochodzenia

špaṭim występuje również bardzo często w Prawie świętości (np. 18, 4. 5, 26; 19, 37; 20, 22; 25, 18). Należy tu dodać, że połączenie tych obu określeń na oznaczenie przepisów prawnych występuje w 26, 3 z czasownikami 'ś-h, tj. wykonywać i š-m-r, tj. starzec, zjawia się również i w poprzednich rozdziałach tzw. Kodeksu świętości (18, 4; 19, 37; 20, 8. 22; 22, 31; 25, 18).

Szczególnie za jednością Kpł 18—25 z Kpł 26 przemawiają różne formuły i zwroty zachodzące jedynie w tych rozdziałach i w rozdziale 26, jak 'ani Jahwe (26. 1. 2. 13. 44. 45; por. 18, 5. 6. 21; 19, 12. 14, 16, 18. 28. 30. 32. 37; 21. 12; 22, 2. 3. 8. 30. 31. 33) czy 'ani Jahwe 'elōhēkem (26, 1; por. 18, 2. 4, 30; 19. 3. 4. 10. 25, 31. 36; 20, 24; 23, 22. 43; 25, 17. 55). Obie te formuły występują w Kpł 18—22 i Kpł 26. Nieco odmienne formuły występują w innych rozdziałach H. I tak ki 'ani Jahwe 'elōhēkem w 20, 7; 24, 22; 25, 17; 26, 1. 44) w LXX jeszcze w 18, 30; lub ki qadoš 'ani Jahwe ('elōhēkem) w 19, 2; 20, 7 (LXX) 26¹⁸.

Inne podobieństwa Kpł 26 z Kpł 17—25 są zebrane u Drivera¹⁹ i Bertholeta²⁰. Wobec wszystkich podobieństw jakie zachodzą między Kpł 26 a Kpł 17—25 należy przyjąć, że stanowią one jedność literacką. Należy przeto odrzucić tę opinię, jakoby sankcje Kpł 26 dotyczyły jedynie wypełnienia roku szabatowego i jubileuszowego, gdyż wyklucza to niezwykłą długość tej sankcji. Poszczególne sankcje przykazań, jak sankcja przykazania dekalogu o czci rodziców w Pwt 5, 16, są krótkie, np.: „abyś długo żył i aby ci się dobrze powodziło na ziemi”. Tym więcej nie można odnosić tej sankcji w Kpł 26 do całej Kpł 1—25, gdyż P nie zna takich zachęt²¹ i nie zna takich zwrotów, jakie ma H.

2. FORMALNA ODREBNOŚĆ KODEKSU ŚWIĘTOŚCI

Oprócz łączności rzeczowej między Kpł 26 a Kpł 17—25 przemawiają też za spójnością tych rozdziałów i inne formalne właściwości. Należy do nich przede wszystkim specyficzne słownictwo. H. Holzinger²² znajduje ponad 50 charakterystycznych dla tego zbioru sformułowań i wyrażeń.

późniejszego; por. Ch. Feucht, *Untersuchungen zum Heiligkeitsgesetz*, 1962, s. 214, uw. 18.

¹⁸ Zob. Ch. Feucht, dz. cyt., s. 52 n.

¹⁹ S. R. Driver, *Einleitung in die Literatur des AT*⁵ [z ang. przełożył J. W. Rothstein], Berlin 1896, s. 50.

²⁰ A. Bertholet, dz. cyt., s. 93.

²¹ B. Baentsch, dz. cyt., s. 63.

1. Najbardziej charakterystycznymi formułami tzw. Prawa świętości są wymienione wyżej 'anî Jahwe ('elōhēkem) występujące w Kpł 18—22 i 26 czy kî 'anî Jahwe ('elōhēkem) występujące w Kpł 18. 22. 24—26. Są wprawdzie podobne formuły i w księdze proroka Ezechiela, ale gdy w Kpł 18—26 zjawiają się jako wykrzykniki bez powiązania z innym zdaniem, to tam przeważnie, bo aż 71 razy, łączą się ze słowem jāda', tj. wiem, a tylko 3 razy występują u Ezechiela bez połączenia (20, 5. 7. 19). Słusznie można wnioskować, że Ezechiel nie jest twórcą tej formuły, ale jest on w tym zależny od Prawa świętości. Tak samo i gdzie indziej w Piśmie św., jak u Joz 37, 27; Iz 45, 19; 49, 26 i 3 Krl 20, 28, są one zależne od jāda'.

W Pięcioksięgu występuje 'anî Jahwe w Rdz 15, 7 z dołączonym zdaniem zaczynającym się od 'ašer przypominającym wyprowadzenie z ziemi egipskiej. W Księdze Wyjścia formuła 'anî Jahwe występuje również prawie zawsze w zależności od słowa jāda'²³. Asyndetycznie umieszczona na końcu zdania występuje w 6, 8 i 12, 12. Nie są to jednak formuły paralelne do tych, jakie zachodzą w Prawie świętości. Jedynie w Wj 31, 13-17 w przykazaniu o szabacie mamy formułę kî 'anî Jahwe m'qaddeš'kem paralelną do formuły zachodzącej w Kpł 19, 3. 30 i 26, 2. W Księdze Kapłańskiej poza Prawem świętości pojawia się formuła 'anî Jahwe 'elōhēkem w 11, 44. Po wyliczeniu nieczystych płazów następuje zakaz ich spożywania wzmocniony formułą kî 'anî Jahwe 'elōhēkem. Brakuje w tej perykopie wzmianki o nieczystych zwierzętach i nieczystych ptakach. Jest dopiero o nich wzmianka w Kpł 20, 25, tj. w Prawie świętości. Tutaj znajdują się w nienaturalnym kontekście, jak i 11, 44 n. Być może, że tutaj wiersz ten i następny dostał się z Prawa świętości²⁴. W Księdze Liczb formuła 'anî Jahwe występuje w 3, 13. 41. 45; 10, 10; 14, 35 15, 41; 35, 34. W 14, 35, i 35, 34 jest ta formuła 'anî Jahwe wtrącona na początku zdania. W rozdziale trzecim 'anî Jahwe występuje na końcu zdania dla wzmocnienia poleceń Jahwe, skierowanych do lewitów. Być może, że mamy i tutaj zależność od Prawa świętości. W 10, 10 znajduje się ta formuła z dodatkiem 'elōhēkem w perykopie późniejszego pochodzenia²⁵. Być może, że stało się to i tutaj pod wpływem Prawa świętości. Podobnie też należy wyjaśnić użycie formuły w perykopie o frędzlach w 15, 41 'anî Jahwe 'elōhēkem. Konkludując należy stwierdzić, że formuła 'anî Jahwe z małymi wyjątkami występuje jedynie w Prawie świętości. Gdy się ją weźmie za kryterium przynależności do Prawa świętości,

²² H. Holzinger, *Einleitung in den Hexateuch*, Freiburg, Leipzig 1893, 2 Bd., s. 411.

²³ Wj 6, 6, 7; 7, 5; 29, 46.

²⁴ Ch. Feucht, dz. cyt., s. 59.

²⁵ M. Noth, *Das vierte Buch Mose—Numeri*, Tübingen 1966, s. 68.

to zachodzące wypadki użycia tej formuły gdzie indziej w Pięcioksięgu można uważać za zależne od tegoż Prawa świętości.

2. Oprócz 'anî Jahwe w Prawie świętości spotyka się charakterystyczne określenia na oznaczenie jakiegoś występku. Jest tych określeń pięć:

1) zimmāh hî, tj. byłaby to hańba (Kpł 18, 17; 19, 29; 20, 14). Najwięcej tych określeń zachodzi u Ezechiela (16, 27; 22, 9; 23, 48; 24, 13) i kilka razy w innych księgach biblijnych (Oz 6, 9; Ps 26, 10; 119, 150; Prz 10, 23; Jb 31, 11).

2) tô'ēbāh hî (18, 22) i tô'ēbāh 'āsû (20, 13), tj. obrzydliwość, lub w l. mn., tô'ēbôt (18, 27. 29. 30). Najczęściej w obu formach wyrażenie to występuje w Piśmie św. poza Prawem świętości w Pwt (l. poj.: 7, 26; 14, 3; 16, 21-17; 1; 18, 10-12 c; 22, 5; 22, 9-12; 24, 4; l. mn.: 8, 9. 17; 9, 4; 18, 13. 24). Z tego względu, iż wyrażenie tô'ēbāh poza Prawem świętości zachodzi najczęściej w Pwt i u Ez, powstaje problem stosunku tegoż Kodeksu do obu tych ksiąg. J. Hempel²⁶ przypuszcza, że w Izraelu istniało oddzielne tzw. Thoebaquelle, od którego pochodzą katalogi występków wymienionych w Pwt. Nie można się jednak na to zgodzić, gdyż nie zawsze występkę zakwalifikowane w Pwt do grupy tô'ēbāh należą też do tej grupy i w Prawie świętości.

3) Ponadto Prawo świętości używa jeszcze na oznaczenie występku tēbēl hū (18, 23) i tēbēl 'āsû (20, 12), tj. okropność. To wyrażenie nie ma paraleli w Starym Testamencie.

4) Raz na określenie występku używa Prawo świętości wyrazu hēsēd hū, tj. sromota (20, 17), który to wyraz pojawia się jeszcze jedynie w Przp 14, 34.

5) Również raz oznacza Prawo świętości występki słowem niddāh hî' (20, 21), co w znaczeniu ścisłym oznacza nieczystość spowodowaną miesięcznym upływem krwi u kobiety (Kpł 13, 19; 18, 19). W znaczeniu przenośnym oznacza niegodziwość (por. 2 Krn 29, 5; Ezdr 9, 1).

3. Do innych formalnych właściwości Prawa świętości należą charakterystyczne dlań określenia skutków przekroczenia pojedynczych praw:

1) dāmā'w bô albo d'mē bām, tj. krew jego (będzie) na nim czy ich krew (będzie) na nich (20, 9, 11. 12. 13. 16. 27). Jest to rzadka forma i występuje tylko u Ez 18, 13 i 35. Jest ona równoznaczna z powszechną formułą dāmā'w 'al rô'sô lub dāmā'w b'rô'sô, tj krew jego (będzie) na głowie jego (Joz 2, 19; 2 Sm 1, 16; 3 Krl 2, 32. 37; Ez 33, 4). Być może, że wykonujący sprawiedliwy wyrok wymawiał taką formułę, by zapobiec przejściu krwi skazańca na siebie²⁷. Oprócz tekstów mówiących o pozostawa-

²⁶ J. H e m p e l, *Die Schichten des Deuteronomiums*, Leipzig 1919, s. 453.

²⁷ Por. G. R e v e n t l o w, *Sein Blut komme über sein Haupt*, VT, 10 (1960) 317, 320.

niu czyjejs krwi na jego głowie znajdują się też teksty, że ta krew cudza przejdzie na głowę mordercy (por. Joz 2, 19; 2 Sm 3, 29; 3 Krl 2, 33).

2) *nāsā'āwôn* albo *nāsā'het*, tj. ściągnąć winę, grzech (19, 8. 17; 20, 17, 19, 20; 22, 9, 16; 24, 15; por. 17, 16), jest innym określeniem skutków przekroczenia przepisów Prawa świętości. Odmiennie niż gdziekolwiek używane jest to określenie nie tylko w okresie warunkowym w następniku, ale i w przepisach apodyktycznych (19, 17; 20, 17. 19. 20; 22, 9, 16). W takim użyciu formuła ta pojawia się jedynie w Lb 9, 13 i 18, 13.

4. Inną charakterystyczną właściwością Prawa świętości jest grupa słów na określenie przepisów tegoż Prawa, jak:

1) *ḥuqqōtāj*, używane przeważnie ze słowem *šamar* (18, 5. 26; 19, 19. 37; 20, 8. 22; 25, 18; 26, 43). Poza Prawem świętości najczęściej spotyka się to określenie u Ezechiela (5, 6; 18, 19. 21; 20, 11, 16; 44, 24). Ponadto w obu tych dziełach pojawia się też to wyrażenie z przyimkiem *b^c* i ze słowem *hālak* chodzić (Kpł 20, 23; 26, 3. 15; por. Ez 5, 7; 11, 20; 18, 9. 17; 20, 13. 19. 21). W Pięcioksięgu słowo *ḥuqqōtāj* jest poszerzone przez synonimiczne wyrażenie *mišpatīm* również z sufiksem 1 os. l. poj. (Kpł 18, 4. 5. 26; 19, 37; 20, 22; 25, 18). W Kpł 18, 20 i 22, 9 *ḥuqqōtāj* jest znów poszerzone innym synonimicznym wyrażeniem *mišmartī*, co w Pięcioksięgu ma paralelę jedynie w Rdz 26; 5, a często u Ezechiela. Wreszcie innym razem *ḥuqqōtāj* ma dodane wyrażenie synonimiczne *mišwōtāj* (22, 31; 26, 3, 15)²⁸, 7 razy w Pięcioksięgu, ale nigdy w Księdze Kapłańskiej.

2) Ma też Prawo świętości jeszcze inne określenie używane na oznaczenie ważniejszych przepisów, a mianowicie *huqqat 'ōlām l'doratēkem* (17, 7; 23, 41; 24, 3), które również jest poszerzone przez dodatki *b^ckōl moš^cbotēkem* (23, 14. 21. 31), tj. wieczne prawo dla waszych pokoleń we wszystkich miejscach waszego zamieszkania. To określenie prawa pojawia się wiele razy i gdzie indziej w Pięcioksięgu (np. Wj 12, 14. 17; 27, 21; 28, 43; Kpł 3, 7; 7, 36; 10, 9; 16, 31; Lb 15, 15; 18, 23), ale nie zachodzi u Ezechiela.

5. Wreszcie w Prawie świętości jest szereg charakterystycznych zwrotów służących zachęcaniu do wypełniania zawartych w nim przepisów.

1) Należy tu najpierw zwrot *w^cjārē' tā mē'elōhēka*, tj. gdyż ty winieneś się lękać Boga twego (19, 14. 32; 26, 17. 36. 43). Występuje to wyrażenie *jārē'tā* jedynie w 2 Sm 1, 14, a w rozkazniku w Ekl 5, 6; 12, 13. Często występuje wezwanie do bojaźni Bożej w szerszym, przenośnym znaczeniu w 2 osobie imperfectum l. poj. lub l. mn. *'al tirā'* lub *'al tirā'i* czy *tirā' ū* (Pwt 4, 10; 6, 2. 13. 24; 8, 6; 10, 12. 20; 13, 5; 14, 23; 17, 19; 28, 58; 31, 12. 13).

2) Innym sposobem wzywania do wierności przepisom Prawa świę-

²⁸ Ch. Feucht, dz. cyt., s. 59.

tości jest zwrot *kēmā'asēh 'eres mišrajim [...] lō'ta 'asû kēmā'asēh 'eres Kēna'an [...] lō' ta'asû*, tj. według postępowania ziemi egipskiej [...] nie powinniście postępować i według postępowania ziemi Kanaan [...] nie możecie postępować i kierować się ich prawami. Nieco inaczej jest ów zwrot sformułowany w Kpł 18, 24-30 i 20, 23. Chodzi w tych sformułowaniach o ostrzeżenie Izraelitów, aby jako lud Jahwe nie kierowali się prawami pogańskimi. Podobne nakazy mieszczą się w Pwt 12, 29 nn.; 18, 9; 23, 4-7; 24, 4; 28, 68, ale są one raczej od siebie niezależne. Również daleką paralelę do Kpł 18, 3 mamy w Wj 23, 23; 34, 11-13.

3) Jeszcze innym sposobem zachęty do wierności przepisom Prawa świętości jest formuła *qēdošim tihējû kî qādoš 'ani Jahwe 'elōhēkem*: powinniście być świętymi, bo ja Jahwe, Bóg wasz, jestem święty (Kpł 19, 2; por. 20, 7. 26). To charakterystyczne dla Prawa świętości sformułowanie ma dwie paralele, jak widzieliśmy w Kpł 11, 14 n. i Lb 15, 40.

4) Do przestrzegania przed przestępstwem ważnych praw służą w Prawie takie zwroty, jak *wēlō' tēhallēl 'et šēm 'elōhēkā* (Kpł 18, 21; 19, 12; 20, 3; 21, 6; 22, 2. 32), tj.: nie możesz bezcześcić imienia Boga twego, czy *wēlō' jēhallēl 'et miqdaš 'eloha'w* (Kpł 21, 12), tj.: aby nie zbeszcześcił sanktuarium swego Boga (21, 15), czy *wēlō' jēhallēl'et qodše*, tj.: aby nie zbeszcześcił świętych darów (22, 15). Wiele paralel do tych formuł znajduje się u Ezechiela (por. Ez 20, 9. 14. 22; 36, 20-23). W pozostałych księgach biblijnych jest jeszcze daleka paralela w Lb 18, 32 i u Am 2, 7.

5) Ostatnią wreszcie formułą charakterystyczną dla Prawa świętości są wyrażenia takie, jak *liršonēkem* (Kpł 19, 5; 22, 19. 29; 23, 11), tj.: na jego upodobanie, czy *l'rāšōn* (Kpł 22, 20. 21; por. Kpł 19, 7; 22, 23. 25. 27), tj.: aby było przyjemnie, nie występujące w Pięcioksięgu.

6. Do innych formalnych właściwości Prawa świętości należy jego charakterystyczne słownictwo. Na szczególne podkreślenie zasługuje takie wyrażenie, jak *'āmīt* na oznaczenie bliźniego, które poza Prawem świętości (18, 20; 19, 11. 15. 17; 24, 19; 25, 14 [2 razy]. 15. 17) występuje jedynie w Kpł 5, 21 [2 razy] i u Zach 13, 7. Także wyrażenie *'elilim* (Kpł 19, 4; 26, 1), tj. bożki, spotyka się w tym znaczeniu, co w Prawie świętości jedynie u Izajasza (2, 8; 19, 1; 31, 7. 10)²⁹. W Prawie świętości (Kpł 18, 6. 12 n., 17; 20, 19; 25. 14) spotyka się na oznaczenie „ciała” charakterystyczne wyrażenie *š'ēr*. W Kpł 18, 6 i 25, 49 jest użyte to wyrażenie w status constructus z *basār*, jest tedy *š'ēr b'sāro*, co można przełożyć jego cielesne ciało, tj. jego cielesny krewny. Poza Prawem świętości jedynie w Lb 27, 11 jest użyte to słowo.

Z innych bardziej charakterystycznych hapax legomena, jakie pojawiają się jedynie w H, a brak ich w P — należy wymienić następujące:

²⁹ K. Beth, *El und Neter*, ZAW, 36 (1916) 129—186.

gillāh awrat w Kpł 18, 6-19; 20, 11. 17-21 (= współżyć seksualnie)
i u Ez 22, 10;

dôdāh w Kpł 18, 14; 20, 20 i Ez 6, 20 (= ciotka);

rāba' w Kpł 18, 23 i 19, 19; 20, 16 (= obcować) i jeszcze Ps 139, 3 (= leżeć);

qī' w Pięcioksięgu jedynie w Kpł 18, 25. 28; 20, 7 (= wypluwać);

qāsar w P jedynie w Kpł 19, 9; 23, 10. 22; 25, 5. 11 (= żąć);

'ālal w Kpł 19, 10 (= urządzać winobranie);

leqet jedynie w ST w Kpł 19, 9 i 23, 22 (= kłosy pozostawione na roli);

peret jedynie w ST w Kpł 19, 10 (= spad);

'anī w P jedynie w Kpł 19, 10 i 23, 22 (= ubogi);

p^e'ulāh w P jedynie w Kpł 19, 13 (= zapłata za robotę);

rē'a w P jedynie w Kpł 19, 13. 16. 18; 20, 10 (= bliźni);

qālal w P jedynie w Kpł 19, 14; 20, 9; 24, 11. 14. 15. 23 (= przeklinać);

'iwwer w P jedynie w Kpł 19, 14; 21, 18; 24, 22 (= ślepy);

hereš w P jedynie w Kpł 19, 14 (= niemy);

'ewel w P jedynie w Kpł 19, 15. 35 (= niesprawiedliwość);

šedeq w P poza Rdz 9, 6 jedynie w Kpł 19, 15. 36 (= sprawiedliwy);

rākil w P jedynie w Kpł 19, 16 (= chodzić dokoła = szerzyć obmowę);

'āmad al-dam w ST jedynie w Kpł 19, 15 (= nastawać na krew);

jākah w P jedynie w Kpł 19, 17 (= wszczynać kłótnię);

nātar w P jedynie w Kpł 19, 18 (= gniewać się);

haraf w ST jedynie w Kpł 19, 20 (= z różnych nici);

hāfaš w ST jedynie w Kpł 19, 20 (= obdarzyć wolnością);

biqqoret w P jedynie w Kpł 19, 20 (= kara);

hillūlim w ST jedynie w Kpł 19, 24 i Sdz 9, 27 (= [święto] dziek-
czynne);

'arelāh w P łączy się z bāsār (= obrzezanie), a tu jest samo;

nāhas w P jedynie w Kpł 19, 26 (= wróżyć);

nāqaf w P jedynie w Kpł 19, 27 (= strzec);

seret w ST jedynie w Kpł 19, 28. 21, 5 (= tatuaż);

'ob w P jedynie w Kpł 19, 31 i 20, 6. 27 (= wywołujący duchy);

jed^e'ōnī w P jedynie w Kpł 19, 31 i 20, 6. 27 (= wieszczący);

m^e' conê-šedeq w P jedynie w Kpł 19, 36 (= waga sprawiedliwości);

m^e qôn d^emêkâ w P jedynie w Kpł 20, 18 i 22, 7 (= źródło krwi);

ḥalālāh w ST jedynie w Kpł 21, 7. 14 (= pohańbiona).

Na kanwie formalnych własności Prawa świętości należy jeszcze wspomnieć o parenetycznych ramach, w jakie są ujęte przepisy tego Prawa. Zwrócił już Wellhausen³⁰ uwagę na tę jego właściwość oraz Holzinger³¹ i Driver³². Pareneza³³ zjawia się w Prawie świętości w

³⁰ Dz. cyt., s. 152.

³¹ Dz. cyt., s. 412.

³² Dz. cyt., s. 48.

wielu miejscach. Zaczyna (w. w. 1—5) i kończy (w. w. 24—30) rozdział XVIII o świętości życia codziennego (w. w. 1—2 i 36—37). W rozdziale XX zajmującym się karami za niezachowanie świętości pareneza występuje w w. w. 7—8 oraz 22—24. W rozdziale XXII o świętości ofiar mają charakter parenetyczny w. w. 1—2 i 31—33. W rozdziałach XXIII—XXV do parenez należy zaliczyć Kpł 25, 18—22, gdzie mieści się obietnica błogosławieństwa za rok szabatowy. Szczególnie charakter parenetyczny ma rozdział XXVI zawierający błogosławieństwa i przekleństwa. Przez te parenezy Prawo świętości wyróżnia się od otaczających go zbiorów prawnych, jak tory ofiar czy tory o nieczystości i zbliża się do Księgi Powtórzonego Prawa, gdzie pareneza występuje jeszcze wyraźniej. Obie te księgi musiały być księgami przeznaczonymi nie tylko do pouczenia, ale i zachęcania do życia zgodnego z prawem³⁴. Są one być może nie tylko kodeksami, ale i kazaniem nt. praw tego kodeksu. Prawdopodobnie i liturgia nie była tutaj bez wpływu³⁵, jak i przy parenezach prorockich. Ciekawe, że w Prawie świętości zarówno kultowe przepisy, jak i moralne nakazy mają te parenezy. Ostatnio uczeni³⁶ szukają źródła do parenez prawnych w odnowieniu przymierza. W formularzu przymierza przepisy prawne były etycznie poszerzone i uzupełnione zachętami. Tu G. von Rad³⁷ szuka źródła dla parenez Powtórzonego Prawa. Tu też ma swe źródło stary rodzaj błogosławieństwa i przekleństwa³⁸, który się ściśle łączy z parenezą.

³³ Wyrażenie *παραινεσις* pojawia się jedynie w Mdr 8, 9. Używa go Symmach w przekładzie Ps 119, 56. 100.

³⁴ G. von Rad, *Deuteronomien Studien* (FRLANT 58), Göttingen 1948, s. 23, powie tak: „Das Heiligkeitsgesetz (enthüllt) zum überwiegenden Teil paränetische Gemeindebelehrungen, und diese Gemeindebelehrungen stehen auf den Grund verschiedenartiger älterer Satzungen”; por. t e n ż e, *Theologie des Alten Testaments*, München 1957, I, s. 79—81; t e n ż e, *Das formgeschichtliche Problem des Hexateuchs*, [W:] *Gesammelte Studien zum Alten Testament*, München 1958, s. 33—41.

³⁵ Por. Liturgiczne Ps 15; 24, 3—6. W kulcie należy szukać zaktualizowania nakazu przez wystąpienie wyrażenia „dzisiaj”; por. G. von Rad, *Das formgeschichtliche Problem*, s. 35—38.

³⁶ R. Baltzer, *Das Bundesformular*, Neukirchen 1960, s. 36; G. v. Rad, *Deuteronomien Studien*, por. przyp. 34; C. Minetta de Tillesse, *Sections „tu” et sections „vous” dans le Deutéronome*, VT, 12 (1962) 29—87.

³⁷ Por. S. Mowinckel, *Psalmenstudien. Segen und Fluch in Israels Kult und Psalmendichtung*, Kristania 1924; J. Hempel, *Die israelitischen Anschauungen von Segen und Fluch im Lichte altorientalischer Parallelen*, „Zeitschr. d. Deutschen Morgenl. Gesellschaft”, 79 (1925) 20—110; J. Scharbert, *Solidarität in Segen und Fluch im Alten Testament und in seiner Umwelt*, Bonn 1958; F. Ch. Fensham, *Malediction and Benediction in Ancient Near Eastern. Vassal Treaties and the Old Testament*, ZAW, 74 (1962) 1—9.

³⁸ Wyjątek stanowią w P: Kpł 27, Lb 28.

1. RZECZOWE WŁAŚCIWOŚCI PRAWA ŚWIĘTOŚCI

1) Do rzeczowych właściwości Prawa świętości należy przede wszystkim to, że jego przepisy nie mają tego zabarwienia przynależności do czasów Mojżeszowych, które posiadają z reguły prawa Kodeksu Kapłańskiego. Jest to usprawiedliwione tym, iż wiele przepisów Prawa świętości suponuje życie osiadłe Izraelitów w ziemi Kanaan (np. Kpł 19, 23; 23, 10 itp.) posiadanie przez nich domów (Kpł 19, 9 n.; 23, 17, 39; 25, 3 nn. itp.).

2) Inną właściwością Prawa świętości jest to, że w przeciwieństwie do P zajmuje się ono nie tylko przepisami kultu, ale i przepisami dotyczącymi etyki, prawa cywilnego i karnego.

3) Dalszą rzeczową właściwością Prawa świętości jest występujący tutaj Jahwe w pierwszej osobie — już to jako karzący (Kpł 20, 3. 5. 6), już to jako uświęcający swój lud (Kpł 20, 8; 21, 8; 22, 9 itp.), czego nie ma w przepisach P. Poza kilkoma wypadkami pozostającymi pod wpływem P, gdzie jest wyrażone nieosobowo i biernie, wyłączenie ze społeczności izraelskiej (17, 4. 9. 14; 20, 17. 18, 22, 3), wszędzie gdzie indziej natomiast wyrażane jest — w 1 osobie strony czynnej (17, 4; 20, 3, 5, 6 itp.).

4) Inną w końcu, i to istotną, właściwością rzeczową Prawa świętości jest motyw świętości. Tak przenika on cały ten zbiór, że nadano mu powszechnie nazwę Prawa świętości. Wprawdzie formalne wezwanie do świętości znajduje się jedynie w Kpł 19—22, tj. w trzech rozdziałach, ale i rozdziały dalsze Kpł, tj. 23—25, zawierają nakaz świętości — jednakże nie osób, ale rzeczy.

Nie ma tedy racji Eerdmans twierdząc, że powinno się skończyć z używaniem nazwy „Prawo świętości” na oznaczenie zbioru praw w Kpł 17—26.

Lv 17—26 FAIT-IL PARTIE DU CODE SACERDOTAL (=PRIESTERCODEX)
OU BIEN CONSTITUE-T-IL UN CODE À PART?

Depuis peu de temps les savants à partir de Klostermann étaient convaincus de ce que dans Lv 17—26 se trouve un Code de Droit particulier, appelé la Loi de Sainteté (= *Heiligkeitsgesetz*).

Contre cette opinion s'est déclaré récemment I. Küchler, et avant lui B. Eerdmans. Tous les deux, ils sont d'avis qu'on devrait cesser de parler de la Loi de Sainteté, Lv 17—26 étant une partie inséparable du Code Sacerdotal. Pourtant, en vertu de l'analyse du commencement et de la fin du recueil, du caractère distinctif formel de la Loi de Sainteté ainsi qu'en vertu de ses propriétés substantielles, il faut reconnaître dans Lv 17—26 un code à part, constituant un chaînon antérieur au Code sacerdotal — dans l'évolution du droit israélite à partir du code deutéronomique.